УДК 81'25: 811.111

Шемуда М. Г.,
ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький університет імені Григорія Сковороди"

ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ МОДАЛЬНОСТІ ПОВИННОСТІ З АНГЛІЙСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

У даній статті розглянуто проблему еквівалентності при перекладі модальності повинності з англійської мови на українську. Автор виходить із того, що процес перекладу модальних дієслів, які мають семантику повинності є досить складним, що обумовлено особливою семантикою даної модальної категорії в англійській мові. Проаналізовано можливості досягнення еквівалентності перекладу на основі аналізу семантики англійської модальної категорії повинності.

Ключові слова: *еквівалентність, модальність, повинність, модальне дієслово.*

В данной статье рассматривается проблема перевода модальности долженствования с английского на украинский язык. Автор исходит из того, что процесс перевода модальных глаголов долженствования имеет ряд сложностей, что обусловлено особой семантикой данной модальной категории в английском языке. Проанализированы возможности достижения эквивалентности перевода на основе анализа семантики английской модальной категории долженствования в различных типах предложений.

Ключевые слова: *эквивалентность, модальность, долженствование, модальный глагол.*

In this article the problem of modal verbs' translation with the semantics of obligation from English into Ukrainian is analyzed. The author of the article asserts that such a translation is difficult, because these modal verbs have their special semantics. The semantics of these verbs in different types of sentences to achieve equivalence in the process of translation are analyzed.

Key words: *equivalence, modality, obligation, modal verb.*

У сучасній мовознавчій науці та в перекладознавстві спостерігається підвищений інтерес до категорії модальності в її багатофункціональних виявах. Актуальною є проблема перекладу модальних дієслів, що мають семантичний відтінок повинності, оскільки виконуючи головну, первинну функцію, модальні дієслова виражають ставлення суб'єкта до обов'язку виконати дію, і залежно від комунікативної спрямованості дієслова можуть функціонувати в реченні по-різному, що ускладнює їх переклад. Щоб досягнути необхідний рівень еквівалентності у процесі перекладу тексту з англійської мови на українську необхідно враховувати семантичні відтінки дієслів, що позначають повинність і мають цілий ряд особливостей в англійській мові.

Ґрунтовні дослідження категорії модальності репрезентовано працями В.В. Виноградова, В.Г. Гака, Н.Д. Зайченко, Г.О. Золотової, Н.Ю. Шведової. Проблему досягнення еквівалентності при перекладі, зокрема при перекладі модальних дієслів, досліджували М. Єрман, Р. Кверк, А. Клименко, Дж. Ліч, Ф. Палмер, І. Смушков та ін. У цих лінгвістичних працях піднято проблеми категорії модальності, засоби її вираження, способи її презентації і постійної реалізації в мовленні, однак проблематика особливостей перекладу з української на англійську мову модальності з предикатами повинності, обов'язковості, вимушеності, необхідності залишається актуальною.

Мета роботи – проаналізувати можливості досягнення еквівалентності у процесі перекладу модальних дієслів із семантикою повинності з англійської на українську мову.

Відомо, що модальність є однією з основних лінгвістичних категорій, яка формує значення висловлювання. Залежно від інтонації та контексту, вона може виступати в різних модифікованих значеннях і відтінках. Відповідно й засоби вираження цієї категорії також різноманітні.

У лінгвістиці категорія модальності трактується надзвичайно широко. Модальність розглядається як функціонально-семантична категорія, мовна універсалія, що проявляється в основних категоріях мови. Ця мовна категорія виступає важливим елементом комунікації, виражаючи оцінку мовцем способу існування зв'язку між об'єктом дійсності та його ознакою, а також ступінь пізнання та бажаності здійснення цього зв'язку для мовця. З цього визначення випливає, що в основі категорії модальності перебуває інтелектуально-розумова оцінка, що безумовно слід враховувати у процесі перекладу категорії модальності з англійської на українську мову.

Повинність – це значення, місце якого в категорії модальності чітко не встановлено. Значення модальних дієслів дуже важливе для прочитання їхньої функціональної семантики у реченні й далі у дискурсі. У мові категорію модальності репрезентують модальні дієслова, модальні слова, словосполучення, модальні частки й модальні сполучники.

Модальні дієслова та їхні субститути (to have to strong necessity, to be to planned necessity) є характерними рисами усного та письмового регістрів. У лінгвістиці модальність повинності – це обумовленість ситуації різними (об'єктивними або суб'єктивними) факторами, які, з точки зору певної особи (суб'єкта модальної оцінки), вимагають обов'язової трансформації потенціального в актуальне.

Модальність повинності ми розглядаємо як особливий концепт модальності, що репрезентує глибинний рівень облігаторності та позначає повинність як зобов'язання, обов'язковість виконання завдань, обіцянок, поставлених перед собою, вимог, пов'язаних із накладанням певних обов'язків – громадянських, християнських, службових, сімейних, моральних, суспільних тощо [9].

Речення з семантикою повинності можуть бути поділені на чотири групи: до першої групи належать висловлювання із семантикою необхідності внутрішнього обов'язку; до другої групи – власне деонтичні висловлювання з різнобічними факторами примусу та висловлювання "технічної" повинності, що межують з ними;

© Шемуда М. Г., 2013

до третьої групи відносяться висловлювання власне умовної, причинно-наслідкової, запланованої, запроектованої повинності; четверту групу складають висловлювання алетичної повинності.

В українській та англійській мові є група предикатів, які вживаються для вираження значення повинності. Ядро цієї групи в українській мові утворюють шість предикатів: повинен, зобов’язаний, слід, треба, потрібно, необхідно. В українській мові до цієї групи також належать предикати мусити, мати, доводитись, належати тощо.

У словниках, граматиках і навчальних посібниках часто вказується на синонімічність цих предикатів у деяких контекстах [6].

Вам слід вивчити мову = Ви повинні вивчити мову (треба, потрібно).

Вам слід вивчити мову = Вам потрібно вивчити мову (потрібно, треба).

Однак виділяються контексти, в яких не допускається взаємозамінність досліджуваних предикатів, тобто заміна предикатів призводить до зміни змісту речення. Прикладом несинонімічного вживання предикатів повинності можуть служити такі мікроконтексти:

Вам слід переглянути цей фільм. 1. “слід” – а) повинність + б) доцільність; Вам треба переглянути цей фільм. 2. “треба” – а) повинність + б) потреба; Ви повинні переглянути цей фільм. 3. “повинні” – а) повинність + б) зобов’язаність.

В реченні з предикатом “слід” виражається значення доцільності, в реченні з “треба” – значення потреби, в реченні з “повинні” – значення зобов’язаності. Очевидно, що заміна одного предиката повинності іншим призводить до порушення стилістично комбінаторних норм, а в поодиноких випадках і до аномального їх використання.

В англійській мові основними предикатами повинності є – must, should, ought (to), have (to), be (to) та ін., і еквівалентність їх перекладу досягається за рахунок не тільки лексико-граматичних, але і семантичних особливостей перекладів тексту, а також можливостей передачі відтінків модальності засобами української мови. Це значення також передається словами necessary, be obliged, bound to, be forced, be compelled тощо.

Основне значення must – це необхідність з точки зору мовця, тобто мовець бере на себе відповідальність за виявлену ініціативу вираження необхідності, повинності. Дієслово to have to є близьким за значенням з дієсловом must. Це дієслово виражає необхідність виконати дію в силу різних обставин. На українську мову розглянуте дієслово необхідно перекладати з використанням дієслів треба, потрібно, доводиться: …доводиться працювати з ранку до ночі, але воно того варте. – …we have to work from morning until night, but it’s worth it [1].

Проте проблема в тому, що якість проведення виборів і якість вибору, який нам належить зробити 7 лютого, – поняття кардинально різні. – The bad news is that there is a big difference between the quality of the runoff and that of the choice we will have to make come February 7 [3].

Проте у деяких контекстах must означає необхідність, повинність не з точки зору мовця, а ту, що зумовлена обставинами. Як бачимо, в цьому і проявляється повна синонімія must і have (to), тому що єдиним значенням модального дієслова have (to) є необхідність, повинність, викликана певними обставинами.

Справа в тому, що дискурсивна семантика самого модального дієслова залежить від його лексичного значення, дистрибуції (мікроконтексту) та авторської інтенції, наприклад: You must speak Japanese? Does it mean? You have to speak Japanese or You probably speak Japanese? Для цього необхідно використовувати контекстуальний аналіз, наприклад: You must speak Japanese at the conference? (strong necessity) or You have lived in Japan for several years, you must speak Japanese (strong probability)

Дієслово must виражає ймовірність з високим ступенем упевненості, що базується на попередніх фактах чи знаннях. Мовець вважає припущення досить вірогідним. У цьому значенні конструкція з must приблизно відповідає модальним словам: ***evidently, possibly, perhaps, most likely, probably***. Сполучення must з перфектним інфінітивом означає, що дія, яка припускається, передує висловлюванню речення. Саме речення може відноситись як до теперішнього, так і до минулого часу.

Для досягнення еквівалентності перекладу дієслова must його необхідно перекладати на українську мову за допомогою дієслова повинен, або безособовими зворотами потрібно, треба, необхідно: Naturally, one can and must criticize the president…– Зрозуміло, Президента можна, потрібно і головне є за що критикувати [2].

Якщо дієслово must сполучається з інфінітивом у пасивній формі його потрібно перекладати безособовим або невизначено-особовим реченням (треба, потрібно, необхідно): To melt potassium chloride, a temperature of 360° must be reached. – Щоб розплавити хлористий калій, необхідно підняти температуру до 360°.

Але Україна, яку ми отримали, поставила перед нами завдання, які ми зобов’язані вирішити, без вирішення яких у нас немає майбутнього. – But the Ukraine we received has set us the tasks that we must fulfill – we will have no future unless we do so [3].

Якщо в тексті є вираження <u>one must</u>, то доцільно його перекладати безособовим зворотом потрібно, треба: One must remember that… – Потрібно пам’ятати, що…

Ф. Палмер виділяє ті самі властивості дієслів і називає must і have (to) відповідно деонтичне і динамічне дієслово. Деонтична необхідність передбачає, що мовець знаходиться в такому стані, який дозволяє йому примушувати, зобов’язувати кого-небудь здійснити дію. Динамична необхідність не допускає втручання мовця. На відміну від have (got), котре виступає тільки як динамічне дієслово, must виконує обидві функції [9].

В англійській мові to be to має декілька значень, що реалізуються в залежності від форми та лексичного значення інфінітива, який за ним слідує. Дієслово to be разом із інфінітивом іншого дієслова із часткою to має модальне значення і вказує, що дія повинна відбутися згідно із накресленим планом чи домовленістю. Українські еквіваленти цих значень модального дієслова to be to – модальні дієслова мати, повинен, мусити, збиратися: I am about to be married [11, с. 12]. – Я збираюся одружитись [4, с.18].

Часто можна зустріти це дієслово у риторичних питаннях, що часто перекладається фразою питання в тому, що або питанням: Where are we to find the photograph? [11, с. 21]. – Питання в тому, де нам шукати фотографію? [4, с. 28].

У цьому випадку всі значення форми дієслова to be вживаються лише у Present Indefinite (щодо сьогодення і майбутнього часу) The new line of the Metro is to be commissioned next spring. – Нова лінія метро повинна стати до ладу наступної весни. і у Past Indefinite (щодо колишніх часів): We are to finish with the experiments in two months at the most. – Ми повинні закінчити експеримент не пізніше, ніж за два місяці.

Дієслово to be в Past Indefinite разом із Perfect Infinitive вказує, що дія, яка мала статися, не відбулася: He was to have made a report on physical properties of solids. – Він повинен був зробити доповідь про фізичні властивості твердого тіла.

Дієслово to be іноді виражає можливість або допустимість, особливо в негативних реченнях і в реченнях з обмежувальним словом only: This book was not to be found anywhere. – Цю книгу не можна було ніде знайти. This kind of information was to be obtained only with great difficulty. – Такі відомості можна було одержати тільки з великими труднощами.

Потрібно мати на увазі, що в деяких випадках сполучення дієслова to be з інфінітивом значеннєвого дієслова не виражає модального відтінку. У таких реченнях ми маємо складений іменний (а не дієслівний) присудок, у якому дієслово to be позбавлене семантичної функції і відіграє лише службову роль дієслівної зв'язки. Дієслово to be у цих випадках перекладається залежно від іменної частини словами: полягає в (тому, щоб), полягає в тому, що (щоб), являється і ін. The function of the catalyst is to accelerate the reaction. – Функція цього каталізатора полягає в тому, щоб прискорити реакцію.

Дієслово should може вживатися з усіма особами і виражати зобов'язання в плані поради або побажання. Зазвичай перекладається: слідувало б, треба, не завадило б, повинен і т. п.

He said that the status of the Greek minority should be viewed in the light of political balance – Він сказав, що статут меншості грецького населення слід розглядати у світлі рівноваги політичних сил

In his turn, the Party of Regions leader Viktor Yanukovych believes that the text of a new Constitution should be written by members of parliament, not by the president. – А лідер партії регіонів Віктор Янукович вважає, що текст нової Конституції повинен бути написаний представниками парламенту, а не Президентом [2].

Дієслово ought to з наступним інфінітивом значеннєвого дієслова виражає необхідність, обумовлену моральним обов'язком і аналогічний дієслову should, але вживається значно рідше і перекладається: повинен, треба, варто було б. He ought to know the properties of the mixture. – Йому варто було б знати властивості цієї суміші.

Загальновизнаним і широко відображеним у ряді граматик сучасної англійської мови є положення М. Єрмана про те, що must виражає вимогу, should і ought (to) означають, що мовець вважає дію бажаною, але не вимагає її здійснення [7]. Р. Кверк зазначає, що загальним модальним значенням must, have (to), should і ought (to) є повинність, логічна необхідність, але останні два дієслова менш категоричні, ніж must і have (to) [10]. Дж. Ліч також вважає should і ought (to) менш категоричними еквівалентами must. Однак, на його думку, must передбачає втручання мовця, тоді як have (to) виражає обов'язок в загальному, не вказуючи на його виконавця [8].

Ф. Палмер вважає, що should і ought (to) – дієслова, які виражають динамічну необхідність, однак часто мають деонтичні характеристики. Склад сем досліджуваних предикатів повинності такий: "must" – а) повинність + б) категоричність; "should" – а) повинність + б) доцільність; "have to" – а) повинність + б) категоричність + в) зумовленість обставинами [9].

Модальне дієслово need виражає необхідність виконання чогось і перекладається в основному на українську мову модальними словами треба, потрібно, необхідно, належить: And a great deal needs to be done [12, с. 10]. – І нам ще належить багато чого досягти [12, с. 10].

Якщо це дієслово виражає негативне ставлення до якоїсь дії або докір, воно перекладається за допомогою семантичної трансформації: Who needs an office? [12, с. 26]. – Навіщо сидіти в офісі? [12, с. 28].

Виявлено, що категорія повинності в англійській мові виражається дієсловами must, should, ought (to), have(to), be (to) та ін. При цьому в різних типах речень з точки зору їх семантики ці дієслова можуть виражати різний ступінь повинності і відповідним чином перекладатися на українську мову. Таким чином, урахування семантичних особливостей того або іншого речення абсолютно необхідно для досягнення еквівалентності при перекладі з англійської на українську мову модальних дієслів, що виражають повинність.

Отже, мова йде про те, що для досягнення еквівалентності при перекладі необхідно ретельно вивчати семантику кожного речення і відповідним чином підбирати дієслова – еквіваленти і звороти мовлення, що відповідають англійському тексту в українській мові.

У цьому зв'язку вважаємо, що подальший розгляд даної проблеми повинен йти в розгляді шляхів передачі семантики повинності у процесі перекладу англійських художніх текстів на українську мову, оскільки саме в цих типах текстів особливо виявляються всі семантичні аспекти даної модальної категорії.

Література:

1. Газета "День". – 2007. – №82 [Електроний ресурс]. – Режим доступу : http://www.day.kiev.ua/en
2. Газета "День". – 2009. – №56 [Електроний ресурс]. – Режим доступу : http://www.day.kiev.ua/en
3. Газета "День". – 2010. – №9 [Електроний ресурс]. – Режим доступу : http: //www.day.kiev.ua/en
4. Дойль Артур Конан. Пригоди Шерлока Холмса: [для серед. та ст. шк. віку] / З англ. пер. М.А. Дмитренко. – К. : Школа, 2006. – 349 с.
5. Клименко А.В. Ремесло перевода. Практический курс / А.В. Клименко. – М. : Астель, 2007. – 312 с.

6. Смушков И. Л. Функционально-семантические особенности модальных глаголов в английском языке / И. Л. Смушков. – Воронеж, Воронежское изд-во учеб. лит-ры, 2009. – 382 с.
7. Ehrman M. The Meaning of the Modals in Present-day American, English. – The Hague-Paris, Mouton, 1966. – 106 p.
8. Leech G. Meaning and the English Verb / Leech G. – London, 1971. – 156 p.
9. Palmer F. Modality and the English Modals / Palmer F. – London-New-York, 1979. – 196 p.
10. Quirk R. A Grammar of Contemporary English / Quirk R., Greenbaum S. – New-York-London, 1972. – 1120 p.
11. Sir Arthur Conan Doyle. The Adventures of Sherlock Holmes. Penguin Popular Classics. Penguin Books Ltd, 1994. – 302 p.
12. The Ukrainian. – 2001. – №3 [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrweekly.com/